

V. PSYCHOTERAPIE V ČESKOSLOVENSKU

Psychoterapie prodělala u nás zejména v posledních asi patnácti letech pozitivní vývoj, který bylo možno sledovat na dvou sjezdech o neurosách (celostátním v Mariánských Lázních 1958 a celostátním s mezinárodní účastí v Jeseníku 1959), na bratislavském psychoterapeutickém symposiu (1961), na pravidelných schůzkách psychoterapeutické komise, na moravsko-slovenských psychiatrických dnech, kde problematika psychoterapie začala tvořit podstatnou část zasedání (Lednice 1964, Chopok 1965, Olomouc 1967) i na zvláštním zasedání Čs. psychologické společnosti (Praha 1965). Vše se odráží v množících se časopiseckých a zvolna též i monografických pracích psychiatrů a psychologů i ve vzrůstu aktivní účasti na mezinárodních sjezdech (9 sdělení na 7. mezinárodním psychoterapeutickém kongresu ve Wiesbadenu 1967). V Praze byly též připraveny světové kongresy o psychodramatu a terapeutické komunitě (1968) a o hypnose a psychosomatické medicíně (1969), které však musely být v důsledku politických událostí nakonec přeloženy mimo území republiky.

Máme-li podat přehled současného stavu čs. psychoterapie, nabízí se k učlenění několik kritérií. Uvedu nejprve stručně, jak se u nás odrazily jednotlivé směry, a pak poukáži na současná významná pracoviště a vlivné osobnosti.

1. ODRAZ SVĚTOVÝCH SMĚRŮ

a) Pokud jde o klasické hlubinné směry, musela se většina psychoterapeutů nějak vypořádat s Freudovou psychoanalýsou. Ve své ortodoxní formě byla psychoanalýza u nás reprezentována B. Dosužkovem⁸⁴ a L. Haasem¹⁶⁷. V padesátých letech se stala předmětem ostré kritiky a administrativních zásahů. Teprve v šedesátých letech dosáhla opět možnosti

svobodného rozvoje. Po odchodu L. Haase do Anglie ji reprezentují Dosužkov a O. Kučera¹³⁵, někteří terapeuti mladší generace projevují zájem o cvičnou analýsu. Z Adlerovy individuální psychologie přešla řada poznatků do všeobecného povědomí, aniž bývá její vliv výslovně uváděn. Jungovou analytickou psychologií se zabývá H. Široký⁵⁸.

b) Neortodoxní dynamická psychoterapie, zejména interpersonální pojetí H. S. Sullivana, práce F. Alexandera, T. Frenche, metody Morenovy a zkušenosti M. Jonese ovlivnily zejména F. Knoblocha, J. Knoblochovou, E. Wolfa, J. Rubeše, P. Tautermanna a řadu dalších psychoterapeutů, u Hausnera se připojuje též vliv H. Leunera. Koncepce emoční korekce, generalisování zkušeností s jejich maladaptivním přenášením do jiných interpersonálních situací apod. se staly mj. též východiskem výzkumů i praxe pracovní psychoterapeutické skupiny ve Výzkumném ústavu psychiatrickém.

c) Z antropologických směrů *daseinsanalyza* provokovala spíše pokusy jednotlivců vypořádat se s ní jako s metaforisující málo plodnou spekulací (Drvota⁷⁷, Dobrý⁷³), byla však též přijata s určitými sympatiemi (Stuchlík, Mrkvička, Němec) a byly hodnoceny její možnosti u vybraných psychotických případů (Syřišřová⁵⁴). Se snahou o praktické použití se setkala spíše populárnější existenciální analýza Franklova (Kratochvíl^{122,125a}).

d) Pavlovovský směr byl přijímán se zájmem. Po pavlovovských zasedáních sovětských Akademií se stal na řadu let jediným směrem oficiálně přípustným. Vedl ke zdůraznění ochranně léčebného režimu, k využívání spánkové léčby a měl pozitivní vliv zejména na rozvoj hypnoterapie (Horvai, Konečný³). Problematika „vlivu slova“ byla v pavlovovské terminologii široce popularisována.

e) Behaviorální terapie vzbudila zájem pro svá experimentálně psychologická východiska v teoriích učení a pro proklamovaný rychlý, přímý efekt. Souborně o ní informovali Haškovec a Drvota⁸⁶. Drvota s Diamantem⁷⁸ prakticky pře-

zkoušeli některé postupy, ovlivnila i dynamicky orientované psychoterapeuty. Na Slovensku byla v návaznosti na pavlovovskou teorii příznivě přijata Guensbergerem a stala se východiskem praxe, teoretických úvah i výzkumů Kondášových^{35,36}.

f) Synthetické a integrativní snahy se vyskytují často. Většina našich autorů včleňuje do svých vlastních koncepcí obvykle poznatky více škol a je značně kritická k fanatické jednostrannosti. To platí jak o autorech zaměřených převážně dynamicky (srv. Wolf¹⁶⁵, Knoblochová a kol.³⁴), tak převážně behaviorálně (srv. Kondáš¹¹³). Programově se k širokému synthetickému pojetí hlásí především brněnští autoři⁶⁷.

2. PŘEHLED PRACOVÍŠŤ A OSOBNOSTÍ

K významným osobnostem čs. psychoterapie mimo geografické zařazení patří prof. Jaroslav Stuchlík (1890—1967), jehož činnost se váže ke Košicím, Bratislavě, Plzni a Praze.

Uváděl k nám zahraniční psychoterapeutické směry, zejména psychoanalysu, dále pracoval v oblasti hypnosy, zabýval se psychoterapeutickou technikou persuade, propagoval hnutí mentální hygieny a připravil do tisku první českou příručku psychoterapie (Nárys psychoterapie a psychohygieny), jejíž připravené vydání bylo však v r. 1948 zakázáno a práce zůstala autorovi jen v kartáčovém otisku.

V Čechách je současná psychoterapeutická práce soustředěna do Prahy. Řada psychoterapeutů vyšla z pražské psychiatrické kliniky, kde tomuto zaměření přál zejména prof. Vl. Vondráček, který se mj. zabýval pro psychoterapii relevantní problematikou hodnot⁶². V současné době mají na pražské klinice k psychoterapii vztah práce J. Dobiáše, I. Horvaie, J. Skály, L. Haškovece, S. Drvoty a M. Plzáka, R. Fischera a E. Fischerové. I. Horvai rozvinul zejména psychoterapeutické užití hypnosy a publikoval o hypnose a jejím terapeutickém užití monografii „Hypnosa v lékařství“ (1959). J. Skála³⁰ se věnoval psychoterapii alkoholismu a vytvořil na protialkoholním oddělení kliniky u Apolináře úspěšný direktivní režimový systém na principu terapeutické komunity s klubem vyléčených pacientů; později k oddělení připojil léčebné středisko v Lojovicích. V určitých fázích jeho práce s ním spolupracovali psychologové M. Oterová, J. Madlafousek, M. Chvapilová, L. Šetlíková a E. Urban. Urban se později zaměřil na skupinovou terapii. L. Haškovec s Drvotou⁸⁶ se zabývali problematikou behaviorální terapie, F. Martonová a M. Plzák psychoterapeutickou první pomocí na lince důvěry, M. Plzák dále manželskými konflikty a léčebným režimem.

Jako školu s jednotnou propracovanou a v systému realizovanou koncepcí lze označit pracovníky, seskupené kolem psychiatrického oddělení pražské fakultní polikliniky, jehož vedoucím byl F. Knobloch. Knobloch se již dříve zabýval dynamickou psychoterapií a připravil k publikaci práci „Pokus o metodologický rozbor psychoanalytické teorie“, jejíž vytisknutí bylo však v r. 1948 zakázáno. Od založení oddělení v r. 1952 zabýval se společně s J. Knoblochovou a ve spolupráci s tehdejšími pracovníky psychiatrické kliniky

Obr. 30. F. Knobloch při demonstraci psychodramatických technik na mezinárodním kongresu

E. Wolfem a L. Švábem systematicky problematikou neuros a jejich psychoterapie. Práce našla odraz v jejich společné monografii „Neurosy“ (1956). Později dochází k rozporům, které staví Knoblocha a Wolfa proti sobě. Wolf přechází na katedru psychologie, kde se habilituje, publikuje významnou stať o „interpersonálně reflexologickém pojetí“¹⁶⁵ a posléze emigruje do Anglie. Na práci oddělení polikliniky, která se dále rozvíjí zejména ve směru skupinové terapie a buduje rehabilitační středisko v Lobči, založené na systému terapeutické komunity, se v různých fázích podílejí lékaři M. Hausner, Nesvadba, Mrázek, Štěrbáková, Doležalová, Karenová, psychologové Martinčíková, Junová, Bakalářová, v Lobči rehabilitační pracovnice Bendová, Perglerová, Haluzová a další. Využívá se psychodramatu a rovněž pantomimické metody pod názvem psychogymnastika (zejména Junová), Knoblochová zřizuje v rámci oddělení ambulanci pro manželské problémy. Systém se propracovává jako systém skupinově centrované psychoterapie, koncepce je souhrnně pu-

blikována v monografii J. Knoblochové a kol. „Psychoterapie“ (1968). Po odchodu Knoblochových do USA převzal vedení oddělení a odbočky Z. Mrázek.

Dalším pražským centrem se stal Výzkumný ústav psychiatrický, kde se na malém psychoterapeutickém oddělení rozvíjí psychoterapeutická práce i výzkum v souladu s dynamickým pojetím Wolfa a Knoblocha. Z. Dytrych, S. Grof²⁵ a J. Sobotkiewiczová se intenzivně zabývali psycholytickým užitím LSD, Grof věnoval pozornost zvláště regresivním jevům v intoxikaci, Dytrych a Grof ve spolupráci s L. Kubičkou a J. Srncem¹³²⁻¹³⁴ se pokoušeli metodicky promyšleným postupem dokázat některé teoretické předpoklady Wolfovy interpersonálně reflexologické koncepce. Kubička dále pracuje na výzkumu účinných faktorů v psychoterapeutickém systému J. Skály.

V psychiatrické léčebně v Bohnicích se J. Rubeš¹⁴⁷ zabývá v současné době psychoterapií a režimovou léčbou u sociálních a kriminálních psychopatů. Řadu let byl podněcujícím, tolerantním a sjednocujícím předsedou psychoterapeutické komise psychiatrické sekce při Čs. lékařské společnosti.

V psychiatrické léčebně v Bohnicích pracovala též E. Syřišřová, v současné době docentka na katedře psychologie, která se v posledních 10 letech prakticky i teoreticky intenzivně zabývá psychoterapií schizofrenie. Mimo generalisaci vlastních zkušeností podala rozbor a zhodnocení hlavních psychoterapeutických směrů, významných v této oblasti. Po řadě dílčích studií¹⁵¹⁻¹⁵³ shrnula své poznatky v monografii „Možnosti a meze psychoterapie schizofrenního onemocnění“ (1965) a ve skriptech „Speciální otázky zdravotnické psychologie“ (2. vyd. 1968).

K významným psychoterapeutům v Praze patří dále psychoanalytici B. Dosužkov, působící v logopedickém ústavě, O. Kučera z Výzkumného ústavu psychiatrického a dále analyticky orientovaný obvodní psychiatr P. Tautermann¹⁶². Ve vojenské nemocnici prováděli psychoterapii s LSD Mareček a Bakalář.

V psychiatrické léčebně v Sadské u Poděbrad vytvořil M. Hausner s využitím svých zkušeností z Lobče psycho-

terapeutické oddělení typu terapeutické komunity⁹¹, vedle skupinové a činnostní terapie rozvinul široce systematické využití intoxikací LSD ve smyslu psycholysy⁹⁰, na zhodnocení výsledků spolupracoval s V. Doležalem^{93,94}. Z. Havlíček⁹⁵ vedl na oddělení analyticky orientované skupiny. Na psychiatrickém oddělení liberecké nemocnice se zabývali LSD psychoterapií u alkoholismu Tauš a Stehlík¹⁶⁰.

Na *Moravě* je vývoj psychoterapie zvlášť spjat s osobností prof. R. Konečného, který po vynuceném odchodu z katedry psychologie v r. 1950 nastoupil v psychiatrické léčebně v Brně-Černovicích jako první odborný psycholog v psychiatrickém zařízení. Intenzivně se zabýval různými formami psychoterapie, zejména psychoterapií racionální, kolektivní, hypnosou a psychoterapií v pracovní činnosti. Vypracoval a široce používal psychoterapeutickou metodu s užitím trichloretylénu, pro kterou spolu s O. Konečnou¹¹⁸ koncipoval modelový výklad mechanismů na pavlovovském základě v období, jež jinou koncepci nepřipouštělo. Sám zdůrazňuje

přísně individualisovaný přístup psychoterapeutický a z toho plynoucí adekvátní volbu metody, předem nezátíženou žádnou psychoterapeutickou teorií. Zabýval se otázkou osobnosti psychoterapeuta a problematikou hodnot¹¹⁵, později se věnoval v psychiatrické ambulanci psychoterapii dětí¹¹⁶. Své psychoterapeutické zkušenosti mnoho nepublikoval, avšak referoval o nich na četných seminářích a měl svou činností značný vliv na řadu pracovníků, kteří s ním v různých obdobích jeho klinické činnosti spolupracovali nebo u něho stážovali. Po rehabilitaci se stal vedoucím katedry psychologie v Brně.

Řadou speciálních psychoterapeutických metod se v Brně zabýval též Žalman (hypnosa, psychoton¹⁷¹, narcogen¹⁷²). V Černovicích dále pracují v oblasti psychoterapie Herůfek, Soukal, u dětí Černý. Psychoterapií dětí se zabýval zejména též Švancara^{158,159}.

Na psychiatrické klinice v Brně vede v současné době psychoterapeutickou práci M. Bouchal. Jeho pojetí je syntetické, zabývá se hypnosou³⁵⁵, autogenním tréninkem⁶⁶, užívá skupinové psychoterapie na koedukovaném neurotickém oddělení kliniky, promýšlí různé způsoby manipulace náladou terapeutické skupiny (psychoterapie při chůzi, psychoterapie při svíče³⁵⁴). S R. Konečným vydal knihu „Psychologie v lékařství“ (1966). K dalším pracovníkům kliniky, kteří se prakticky zabývají psychoterapií, patří J. Synková, D. Bártová, J. Bojanovský, M. Kalužík, J. Vanýsek aj., u adolescentů se suicidálními pokusy též prof. J. Hádlík a B. Šmídová. Ve vojenské nemocnici pracuje psychoterapeuticky D. Horanská.

Z dalších center, které vyvíjely nebo vyvíjejí systematickou aktivitu v oblasti psychoterapie je třeba uvést psychiatrické léčebny v Opavě (Buxbaum, Strossová, Grumlík), ve Šternberku (Široký, Strnad, Rychlá) a v Kroměříži (Kratochvíl aj.). Buxbaum a Široký⁶⁹ se zabývali systematicky využitím psychodramatu, Buxbaum vytvořil též rehabilitační oddělení pro psychotiky⁶⁸, Široký přednáší na brněnské katedře psychologie a připravil do tisku monografii „Meze a perspektivy psychoanalýzy“, ve které se v návaznosti na koncepci Jungovu zabývá teorií a praxí hlubinně psychologických škol

a dokumentuje myšlenky na kasuistikách z vlastní praxe; zabývá se též arteterapií. V Olomouci formuloval svou koncepci neuros a psychoterapie O. Vymětal¹⁶⁴.

Na *Slovensku* se zabývali psychoterapií na bratislavské psychiatrické klinice prof. E. Guensberger, V. Zikmund, J. Molčan, P. Fedor, J. Styk, dříve též J. Masárik. Prof. Guensberger se zabýval hypnosou, narkoanalysou⁸², akceptoval pavlovovský přístup a se sympatiemi se postavil k behaviorálnímu přístupu. V. Zikmund a J. Masárik se zabývali hypnosou, Masárik připravil o užití hypnosy instruktivní film, V. Zikmund referoval o léčbě hypnosou u alkoholiků¹⁶⁹ a u endokrinologických a vegetativních poruch¹⁷⁰. P. Fedor se zabývá psychoterapií dětí se zřetelem k adlerovské koncepci. Pojetí psychoterapie na bratislavské klinice se odráží v důkladně zpracované kapitole o psychoterapii ve skriptech „Všeobecná psychiatria a základy medicínskej psychológie“ pod redakcí E. Guensbergera (1963). Už na psychiatrické klinice a později v psychiatrické léčebně v Pezinku zaváděl

prof. Matulay činnostní terapii. Na něj navázal I. Török ve Velkých Levárech, který rozvíjel mj. diferencovanou indikaci pracovní terapie a spolu s Kondášem vydal knihu „Psychologia v rehabilitačnej starostlivosti“ (1965).

K publikačně nejproduktivnějším slovenským psycho-terapeutům patří O. Kondáš. Zaměřil se na behaviorální psychoterapii, kterou intensivně prováděl jako psycholog psychiatrické léčebny ve Velkých Levárech s různými klinickými syndromy u dospělých i dětí. Ve své monografii „Podiel učenia v psychoterapii“ (1964) popsal, vedle nástinu východisek behaviorální terapie, své zkušenosti s užitím techniky stínění v léčbě koktavosti a výsledky pokusů s modelovým precvičováním vadných asociačních spojů u schizofreniků. Dále rozpracoval užití behaviorálních technik u dyslexie¹¹² a tiků pomocí užití negativního nácviku s uměle vyvolanou tensí⁴²⁷, referoval o aversivní terapii u alkoholismu a o systematické desensibilisaci v klinických i experimentálních podmínkách⁴²⁸. Svůj přístup, který vedle užití behaviorálních technik přihlíží též ke kausálním a interpersonálním souvislostem, popsal jako psychoterapii discentní¹¹³. Později přešel na bratislavskou katedru psychologie, kde zavedl přednášky z psychoterapie a reedukace. Přehled behaviorálních teorií a technik behaviorální psychoterapie a své vlastní zkušenosti shrnul v monografii Discentná psychoterapia (1969).

V Pezinku se orientuje na synteticky koncipovanou psychoterapii J. Pogády. C. Škoda a R. Škodová se zaměřili na psychoterapii v širším smyslu, na působení prostředí a různých druhů činnostních terapií u psychos. Vydali velmi dobrou monografii „Liečba psychóz prostredím“ (1959). Na psychiatrické klinice v Košicích se psychoterapií zabývali zejména prof. Z. Klimo, A. Stančák a I. Major, věnovali mj. pozornost též abreaktivním metodám (narkoanalýza, narcogen)¹³⁷. Psychoprofylaxi v ortopedii rozvíjel na bratislavské ortopedické klinice M. Verner a v porodnictví Marišová, v dětské nemocnici v Bratislavě se věnoval psychoterapii enuretiků a balbutiků L. Ličko. V protialkoholní problematice na Slovensku pracovali např. Blaňák, Miššík a Turček, který založil i specialisovaný časopis Protialkoholický obzor.

3. JINÉ ZŘETELE

Je nutno se ještě zmínit o některých speciálních uplatněních psychoterapie. Psychoterapii sexuálních poruch rozvinuli zejména pracovníci pražského sexuologického ústavu prof. J. Hynie, Nedoma¹⁴³, Barták, Šípová, Mellan, Pondělíčková a Raboch, na Moravě Žalman, Kalužík, Bártová, Ždímalová. Speciální pozornost matrimoniální problematice a rodinné psychoterapii věnovala Knoblochová^{33,34}. Zkušenosti s psychoterapií homosexuálů zhodnotil Freund²¹.

Psychoterapií dětí se zabývali Boš⁶⁵, Langmeier, Matějček, Konečný¹¹⁶, Knobloch, Wolf, Fischer¹³, Švancara^{138,159}, Kubíčka, Ličko, Srp, M. Konečná, Kondáš, O. Kučera, L. Hoskovicová, Míček⁴⁴, Vrzal, Drábková, Vančurová, Bursík, Fedor aj., u koktavých Dosužkov a Ritz-Radlinský. Drábková a Srnec se věnovali psychodramatu u dětí. K prolnutí psychoterapie s nápravnou pedagogikou a poradenstvím došlo na psychologických výchovných klinikách v Brně (Bárta, O. Kolaříková, O. Konečná, Schürer, Kohoutek, Svoboda), v Bratislavě (Bažány, Štúr, Čulen aj.) a v Košicích (Hvozdík).

Psychoterapií v oblasti somatické medicíny se zabývali na gynekologii Čepelák a Tůmová⁷⁰, v ortopedii Verner, v traumatologii Janík, ve stomatologii a pediatrii Srp, v otorhinolaryngologii Němec, ve specialisované psychosomatické ambulanci Haškovec, hypnosy využíval u endokrinních a vegetativních poruch Zikmund, v dermatologii Janoušek a Vlárský¹⁰⁴.

Bylo by možno uvažovat ještě o dalších děleních psychoterapie v Československu, např. podle historického vývoje a podle původní profese psychoterapeutů (zejména psychiatři a psychologové). Pokud jde o nástup psychologů v této oblasti, neobešel se zpočátku bez pochybností a určitých kompetenčních sporů, zejména v Čechách. Ty však byly úspěšně vyřešeny poté, co se psychologové svými teoretickými příspěvky i praktickými výsledky v této oblasti prosadili (srv. též Haas a Tautermann⁸⁵). Základní příprava k těmto úkolům je na katedrách psychologie zajišťována přednáškami a cvičeními z obecné i speciální psychoterapie.

Tento přehled ukazuje, že se v oblasti psychoterapie u nás

skutečně pracuje, a že bylo proti padesátým letům dosaženo nepochybného pokroku. Situace však neopravňuje k přílišnému optimismu, přihlédneme-li místo k počtu referátů a publikací k počtu pacientů, kterým se skutečné systematické psychoterapie dnes může dostat, a k možnostem systematického postgraduálního vyškolení odborníků, kteří by intenzivní psychoterapii mohli zodpovědně provádět. Byly zavedeny 14denní přednáškové kursy psychoterapie v Ústavu pro doškolení lékařů i každoroční praktický týdenní výcvik v dynamické skupinové terapii (Lobečské dny) a v kombinovaných psychoterapeutických metodách (Lojovické dny). Avšak zejména dynamická psychoterapie vyžaduje, aby terapeut důkladně znal své vlastní postoje, reakce a motivace. Tomu se nelze naučit z knih či přednášek, to vyžaduje intenzivní psychoterapeutickou zkušenost na sobě. Týdenní výcvik, jakkoliv užitečný, může k tomu být pouze úvodní demonstrací. Rovněž chybí širší možnosti velmi potřebné déletrvající systematické supervise pro začínající psychoterapeuty. (Při tom odhlížíme od výcvikových požadavků ortodoxní psychoanalýzy, která bez ohledu na problematičnost teorie nemůže vyřešit při své časové náročnosti potřeby psychoterapeutické péče v našem státě.) Poněkud lépe jsou na tom v tomto ohledu systematické suportivní metody a behaviorální metody, jejichž efekt se nepovažuje za závislý na terapeutově náhledu, ale spíše na jeho věcných znalostech a technických dovednostech, avšak i tyto metody vyžadují speciální školení.

Otázka výcviku psychoterapeutů, jejíž řešení je předpokladem toho, aby byla odborná psychoterapie dostupná všem pacientům, kteří ji potřebují, se v současné československé psychoterapii stává předním úkolem.